

TRADITION OCH FÖREBILD

Ursnult

Byggnadstraditionerna världen över uppstår ur:

- Tillgången på byggnadsmaterial
- Ekonomiska och kulturella förhållanden
- Människans strävan att göra det vackert omkring sig.
- Impulser utifrån som har formats om efter de lokala förutsättningarna.

Vår småländska trähustradition utgår från timmerbyggnadstekniken.

Bygdens timmerrmän och byggmästare förvaldade den traditionella byggnadstekniken. De kompletterade den efterhand med detaljer i nya stilar. Arkitekturideal ifrån södra Europa var förebild för utformningen av herrgårdar och större prästgårdar. Dessa inspirerade i sin tur till en rikare bearbetning av byggnadsdetaljerna på vanliga hus.

Klassicismens sten- och putsarkitektur efterliknades med trä. Sågverken gav nya konstruktiva möjligheter och gjorde snickarglädjen lättillgänglig. Glasverandorna tillkom med inspiration från jugendstilen. Villa- och egnahemsrörelsens hustyper gav nya impulser i byar och samhällen.

Gädderiksås

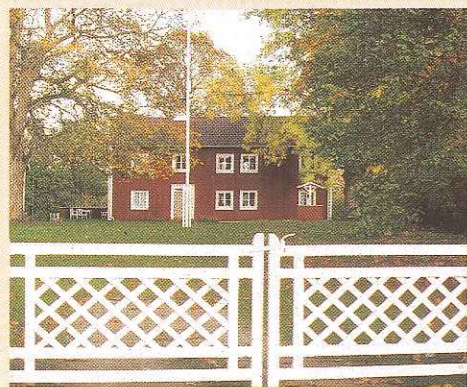
Rössmåla

Åsnult

I bymiljön och på gården är husen, marken och växtligheten en enhet. Den har vuxit fram under seklers odling och bearbetning av omgivningen. Terrängen har fått styra husens placering och höjd. Vällagda stengrunder och stödmurar lägger höjdskillnaderna till rätta. Till varje gård hörde ett vårdträd.

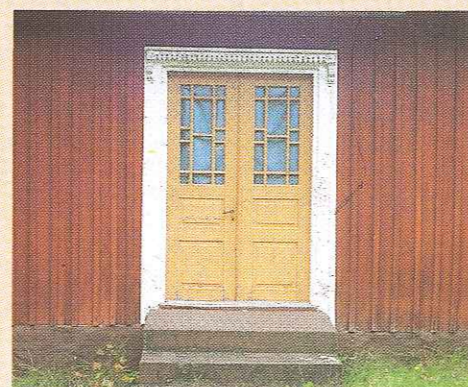
Placering och utformning av bebyggelsen har alltid i grunden haft en praktisk och teknisk funktion. Trots snåva ekonomiska ramar ägnades ändå en stor omsorg åt utformningen av vår miljö.

Grönteboða

Bredahult

Arvidsdal

TIDSTYPISKA BOSTADSHUS I TINGSRYDYS KOMMUN

Enkelstuga, Ulvsryd. Denna hustyp med förstuga, kök och kammare samt ibland övervåning var den vanligaste bland de breda folklagren under hela 1800-talet. Den användes som drängstuga, undantagsstuga, torp och som tvåvånings mangårdsbyggnad på små gårdar.

Parstuga, Bjällerhult. Parstugan i två våningar var den vanligaste mangårdsbyggnaden under 1700-1800-talen på den småländska landsbygden. Den kännetecknas av sin symmetriska uppbyggnad kring två skorstensstockar.

Framkammarsstuga, Grönteboða. De långa framkammarsstugorna är vanligast som mangårdsbyggnad på större gårdar i södra delen av kommunen. Hustypen är samtida med parstugan. Den kan vara en tillbyggd parstuga eller byggd i hela sin längd från början.

Salsbyggnad, Yttre Källehult. Den sexdelade planen förekommer från mitten av 1800-talet, oftast i 1 1/2 plan med frontespis eller som här med två takkupor. Typen introducerades på små herrgårdar, prästgårdar och officersboställen. Från c:a 1900 är det den vanligaste hustypen bland mangårdsbyggnaderna.

Villabyggnad, Yttre Källehult. Villan introducerades vid sekelskiftet med inspiration bl a från England och trädgårdsstäderna. Även den lilla herrgården hör till förebilderna. Den blev vanlig genom spridning av typhusritningar och förekommer främst i samhällen och större byar.

Egnahem, Fiskestad. Under seklets första årtionden propagerade staten för att förbättra boendet på landsbygden. Flera typhus togs fram för den lilla gården, arrendegården, torpet eller arbetarbostaden. Dessa, med något högre takvinkel än tidigare bebyggelse, användes med små modifieringar fram till 40-talet och var ofta monteringsfärdiga.

Möcklerijä

I byarna i Tingsryd är 2-vånings parstugor och framkammarstugor vanliga. Många torp, kvarnar, smedjor, skolor mm speglar den mångfald av verksamheter och den stora befolkning som funnits på landsbygden. I samhällen och byar finns bruksbebyggelse, villor och egnahem.

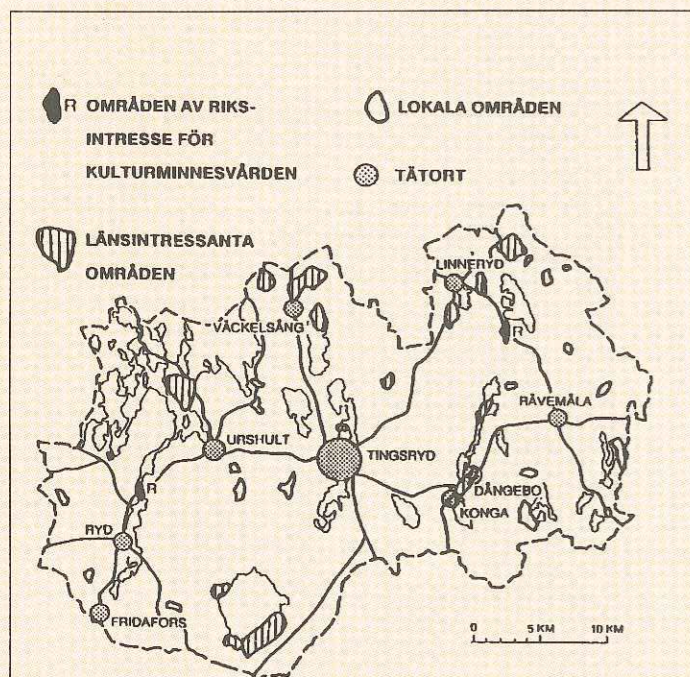
De äldre byggnaderna, vårt gemensamma kulturarv, är omistliga. De har en kvalitet i materialet och en hantverksskicklighet i utförande och detaljer som vi har svårt att nå upp till i dag.

Ändå är de flesta husen väldigt enkla. De är byggda med små variationer på samma tema. **T E M A T** är träfasad, Falu rödfärg eller ljusa linoljefärger, sadeltak och spröjsade fönster med stående proportioner. Detta kompletteras efterhand med tidstypiska tillägg såsom verandor, snickarglädje, portaler och andra detaljer.

Strömna

OMRÅDEN MED SÄRSKILDA VÄRDEN I TINGSRYDS KOMMUN

Alla gamla hus och alla miljöer har ett egenvärde och förtjänar att skyddas och bevaras på den plats där de står. Men vissa områden får ett särskilt värde genom att de kan ha ovanligt många lämningar från gången tid eller utgör säregna och enhetliga miljöer.

Sådana områden redovisas i **Tingsryds kommuns översiktsplan** och beskrivs närmare i **kulturmiljöprogrammet**.

Dessa områden och miljöer har särskilda kulturhistoriska värden, både i landskapet, med spår av äldre tiders bosättning och odling, och i bebyggelsen. En del av dem är dessutom av riksintresse.

Inom vissa av dessa områden kan i framtiden särskilda bygglovsregler bli aktuella.

Regler för vad man "får" och "inte får" göra är nödvändiga, men ofullständiga hjälpmedel. Det bästa sättet att bevara områdenas särprägel för framtiden är genom kunskap och intresse hos dem som bor där!

På kommunen, Smålands Museum och Länsstyrelsen kan man hjälpa till med råd. Läs också Smålands museums och Länsstyrelsens rådgivningsblad.

FOLDERN ÄR FRAMSTÄLLD AV TINGSRYDS KOMMUN, SMÅLANDS MUSEUM OCH LÄNSSTYRELSEN I KRONBERGSLÄN

Text och bild:
Järda Blix, Sven Jönsson
och Katinka Schartau

yttere Källeholt

BYGGNADSKULTUR TINGSRYDS KOMMUN

Denna folder vänder sig både till Dig som har ett hus att ta hand om och till Dig som går i nybyggnadstankar. Oavsett om det krävs bygglov eller ej för den åtgärd Du tänker göra, så påverkar den husets utseende och vår gemensamma miljö.

Det är lätt att bli hemmablind. Här hemma vänjer vi oss både vid det vackra och det fula och tänker inte på att våra vardagliga hus är en kulturskatt. Men när vi reser utomlands ser vi hus, byar och städer med friska ögon. Vi fäster oss vid miljöer uppbyggda med ett fåtal material och färger. Ändå finns det inte två hus som är exakt likadana.

Helheten blir både spännande och vacker när den inte splittras av främmande inslag eller onödiga detaljer.

Precis så är det med husen här hemma också. Men kan det förbli så? Kommer vi att kunna ta vara på det vi har och bygga nytt med lika självklar känsla för vår tradition som man kan i den franska eller italienska byn?

Ansvar för detta ligger på alla som bygger, äger eller förvaltar hus i vår kulturmiljö. För att fullgöra detta ansvars behöver vi skaffa oss en större kunskap om husens historia och byggnadsteknik. Dessutom bör vi hålla kunskapen om de traditionella metoderna levande.

Med dessa sidor vill vi visa på byggnadskulturen i Tingsryds kommun och inspirera till ett byggande som blir en länk till vår bygds historia - inte ett brott mot den.

VÅR TRADITIONELLA BEBYGGELSE ÄR UNIK!

Vill Du veta mer?

ring:

Miljö- och Byggnämnden

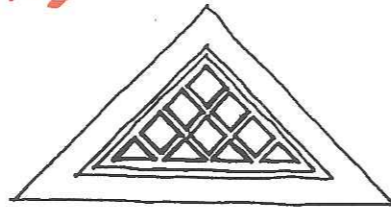
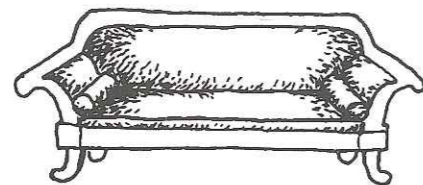
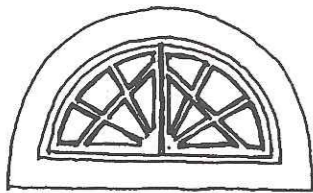
tfn 0477/44230

Kultur- och Fritidsnämnden

tfn 0477/44271

LÄR KÄNNA DITT HUS

Att äga ett hus är att ha en bit historia i sin hand. Varje hus kan berätta om traktens förflutna och om de människor som bott och verkat i huset. En stor förändring av byggnaden är det samma som att radera ut dess historia. Vad har DITT HUS för historia? Finns det fotografier som visar äldre utseende än dagens? Mät upp ditt hus och leta efter spåren från förr. Skall du göra en renovering: **TÄNK NOGA EFTER INNAN** du sätter igång. Gör en

skadeanalys och kontakta gärna sakkunnig: en kostnad som kan löna sig i längden. Överdriv inte åtgärderna utan gör bara det nödvändigaste. Blir huset vackrare om man återställer det till ett tidigare utseende? Ända fram t o m 1950-talet var småhusbyggnaden hantverksmässigt och detaljer utformades noggrant och tidstypiskt. Renovera därför ditt hus med samma försiktighet som om du skulle renovera en gammal möbel.

UNDERHÅLL HUSEN MED MÅTTA

Hus är inte slit och släng varor. Alla hus behöver fortlöpande underhåll. Små skador blir lätt stora om man inte åtgärdar dem i tid.

MEN - välj med omsorg i dagens materialflora i byggvaruhandeln. Det finns inga underhållsfria material!

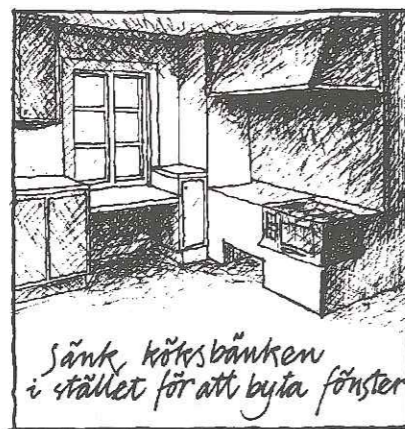
Nu vet vi att både plast och fasadplåt förändras under påverkan av väder och vind. De moderna materialen går oftast inte att laga utan hela byggnadsdelen måste slängas på tippen. Har vi råd med sådant slöseri?

Med traditionella material: TRÄ, TEGEL, KALKPUTS mm och traditionella färgtyper: FALURÖTT eller LINOLJEFÄRG behåller man lättare husens ursprungliga utseende och karaktär.

Dessa material och färger kan underhållas fortlöpande och andas vilket minskar riskerna för mögel och förruttelse.

NYA BEHOV

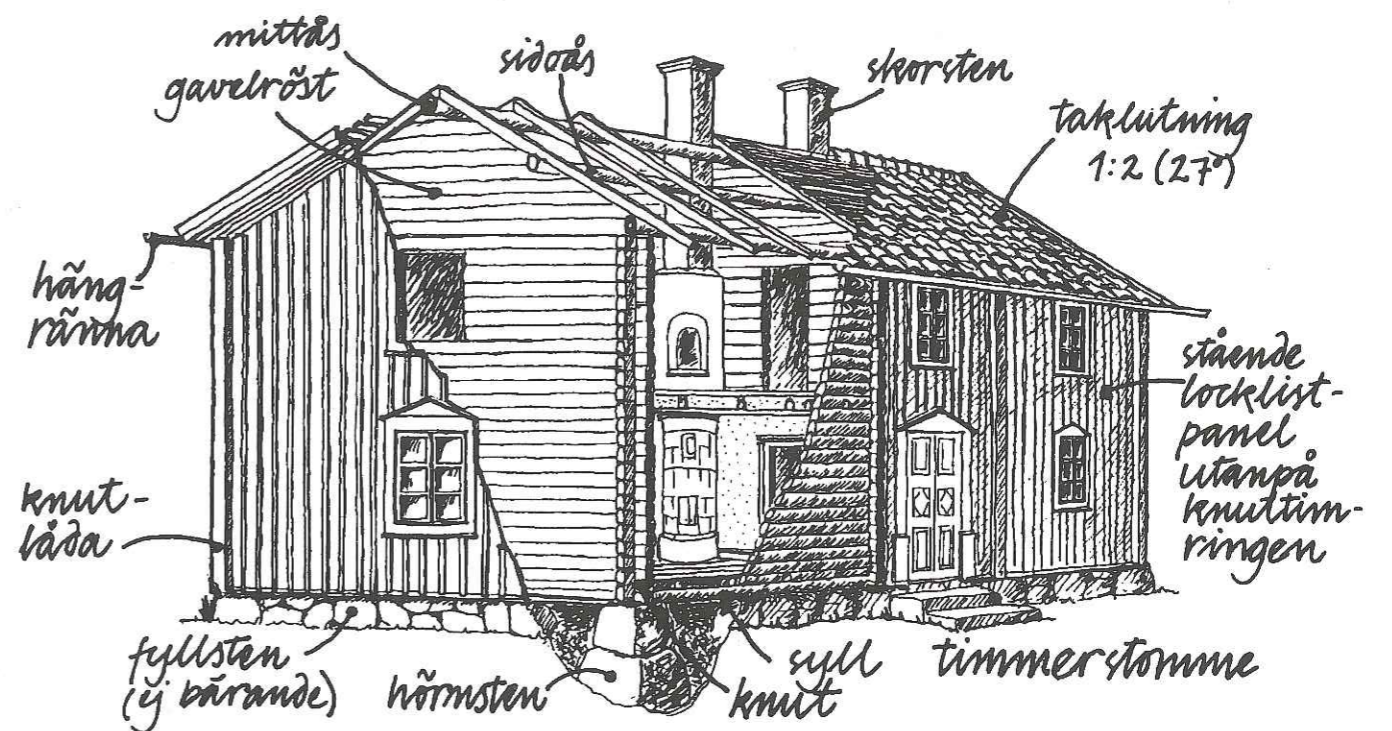
Många människor vill bo i "gamla hus". Att modernisera är många gånger nödvändigt men **LÅT HUSEN HA KVAR SIN HISTORIA**.

Energi- och ombyggnadslån under framförallt 1970-talet har lett till många överdrivna renoveringar. Äldre bebyggelse har helt bytt utseende - från ett tidstypiskt hus med personlig charm till en anonym villa.

GÖR SÅ SMÅ INGREPP SOM MÖJLIGT!

ANPASSA IDÉERNA TILL HUSET OCH INTE TVÄRTOM

HUSENS UPPBYGGNAD

TIMMERHUSEN med liggtimmer är den vanligaste konstruktionen på landsbygden en bit in på 1900-talet.

RESVIRKE började vid 1800-talets mitt ersätta liggtimmer som konstruktion, särskilt i städerna.

PLANKVÄGGAR ersatte vid sekelskiftet timmertekniken.

STOLPVÄGGAR kom vid 1800-talets slut och utvecklades till **REGELVÄGGAR**, som blev den vanligaste konstruktionen fr o m 1940-talet.

Olika konstruktioner ger olika fasader:

I en liggtimmerkonstruktion placeras fönster mitt i stocken och fönstren sitter ganska glest. De "vita knutarna" är timmerknoten som är inbyggd i en skyddande låda.

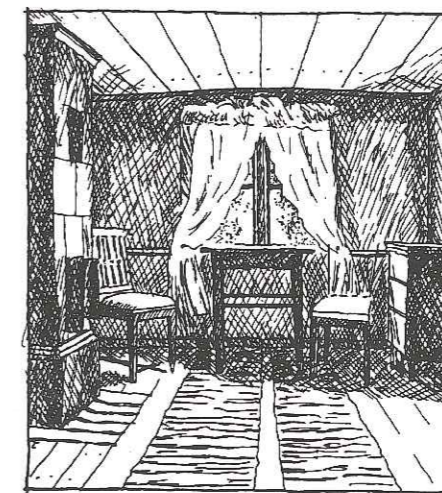
I resvirkeshusen, plankhusen och regelhusen kan fönstren placeras tätare än i en liggtimmerkonstruktion och fasadpanelen kan vara liggande.

KVALITETER I ÄLDRE HUS

LJUSET är vackert i äldre hus eftersom det kommer från flera håll. Alla rum kan vara genomgångsrum och ljuset vandrar mellan rummen. En kvalitet som försvunnit i moderna planlösningar. **YTOR** som slitits vackert och lite skevheter har ett trivselvärde. Finns det något vackrare än ett gammalt olackat och slitet trägolv?

Idag lackas många träytor i onödan. Alternativa ytbehandlingar som inte "plastar in" träet är t ex en bivaxbehandling eller ofärgad äggoljetempera.

Äldre tiders interiörsnickerier, foder, socklar och dörrar var välformade och enkla. De markerade tydligt övergången mellan olika ytor.

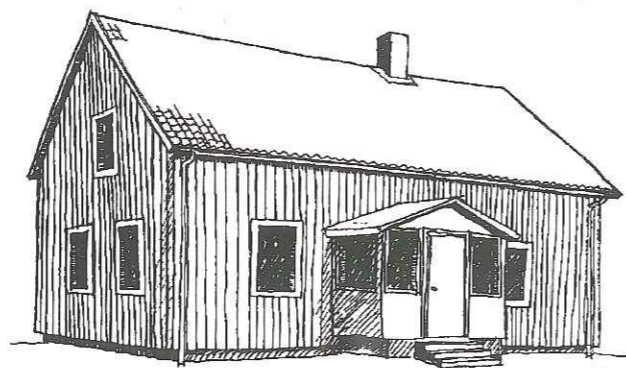
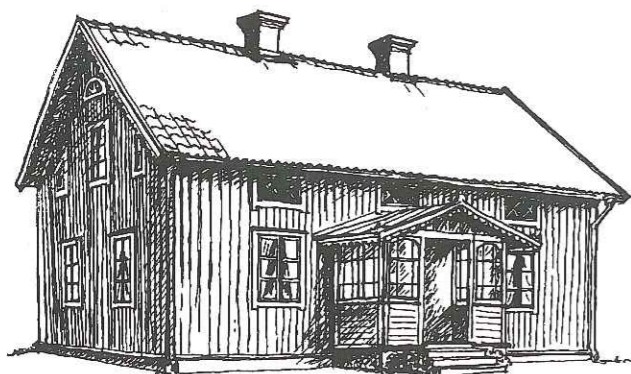
NÄR DU RENOVERAR: Ta tillvara allt - även små detaljer som beslag och gångjärn. Har vissa delar i huset ersatts av modernare kan man byta ut just dem med specialbeställda eller begagnade delar som liknar originalet. Var försiktig med ytbehandlingar:

ANVÄND TRADITIONELLA FÄRGTYPER även inomhus - linoljefärg och äggoljetempera.

FÄRGSKALAN i äldre tiders måleri är mjuk. Detta för att färgerna var pigmentbrutna. Engelsk rött, umbror, ockror och kimrök var vanliga och billiga pigment. Det finns nytillverkad pigmentbruten linoljefärg att köpa i specialbutiker.

LÄR AV ÄLDRE TIDERS MATERIALBEHANDLING OCH SE DE VACKRA DOVA FÄRGSKALORNA

DETALJERNA BYGGER UPP HELHETEN

före
Blir inte huset mycket tråkigare utan *efter* sina detaljer?

I detaljerna löser man tekniskt mötena mellan olika material och byggnadsdelar. De har formgivits efter tidens ideal.

Detaljerna samverkar och ger huset dess speciella karaktär. Om du bygger om eller renoverar: Var varsam - även små förändringar ger huset "ärr".

FÖNSTER tillverkades fram till 1960-talet av särskilt utvalt virke. Har de underhållits är de av en mycket god kvalitet. Gammalt fönsterglas, de smäckra och fint profilerade bågarna och spröjsarna har omistliga värden.

Att byta ut äldre fönster mot moderna kan vara en mycket dålig affär, såväl tekniskt som ekonomiskt.

Fönster är "husets ögon". Både placering och format är mycket viktigt för fasaden.

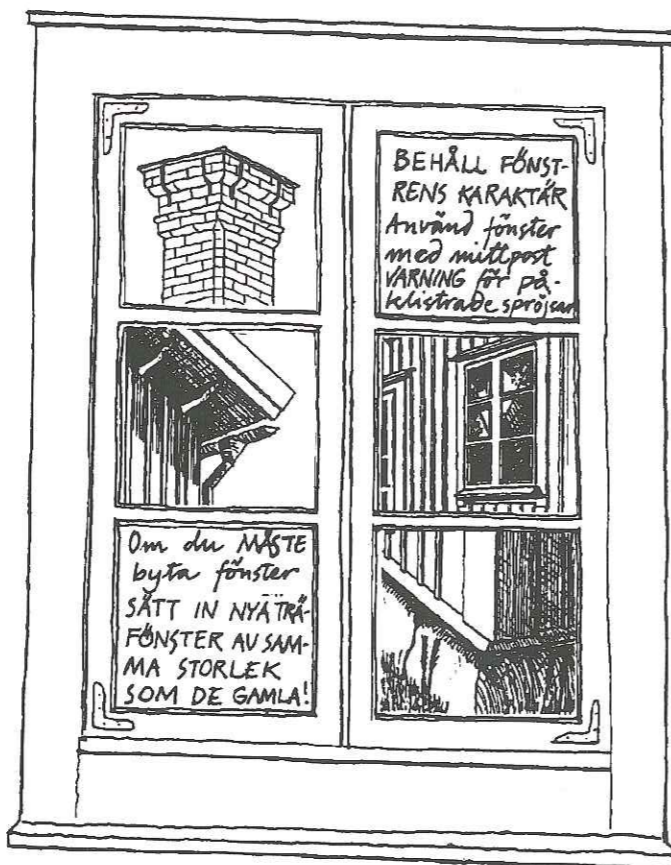
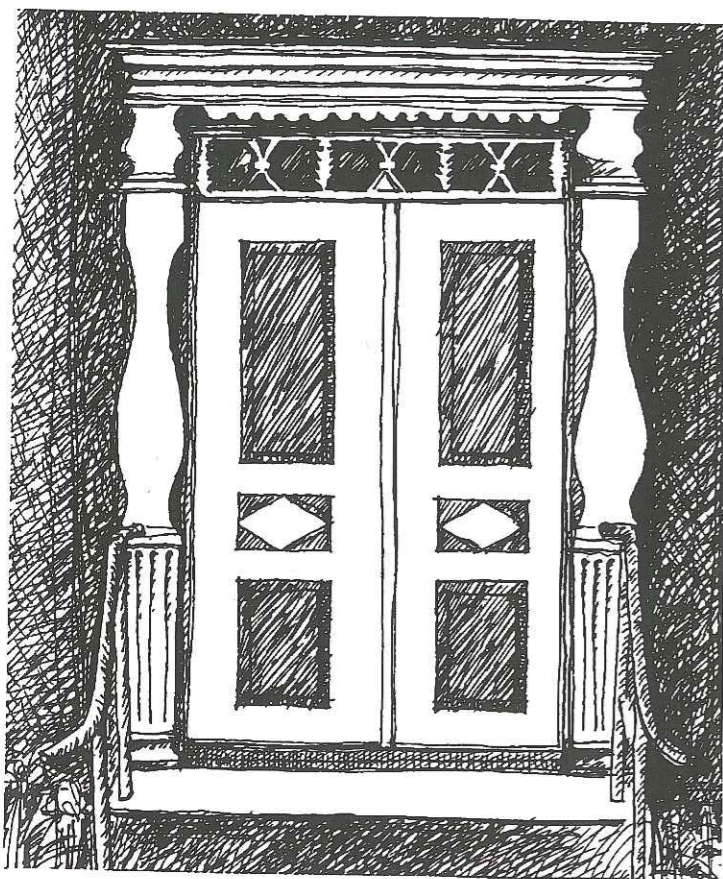
VAR RÄDD OM DINA GAMLA FÖNSTER - de är hållbarare än du tror!

YTTERDÖRREN har alltid ägnats stor omsorg - kanske rentav varit husets "smycke".

FASADPANELEN på äldre hus är ojämn och bred. Den ger levande intryck som försvinner om man byter ut panelen mot en ny och likformig.

FÖNSTERFODER och **dörrfoder** ramar in fönster och dörrar. De bör vara av hyvlat virke för att ge ett mjukt möte mellan det hyvlade fönstervirket och den grövre fasadpanelen.

SKORSTENAR ger husen karaktär. Skall du mura om en skorsten: gör det efter äldre förebilder. Att sätta en plåtkåpa på skorstenen är främmande för Kronobergs byggnadstradition.

UTAN OMSÖRG OM DETALJER BLIR HUSEN DÖDA

BYGG INTE OM EN PARSTUGA TILL EN VILLA!

Innan du bestämmer dig för en tillbyggnad: **tänk efter**, hur påverkar den huset? Finns ingen annan lösning? Om dina utrymmesbehov är stora - förstör inte huset med en okänslig tillbyggnad. Överväg att flytta till ett hus som bättre passar dina behov.

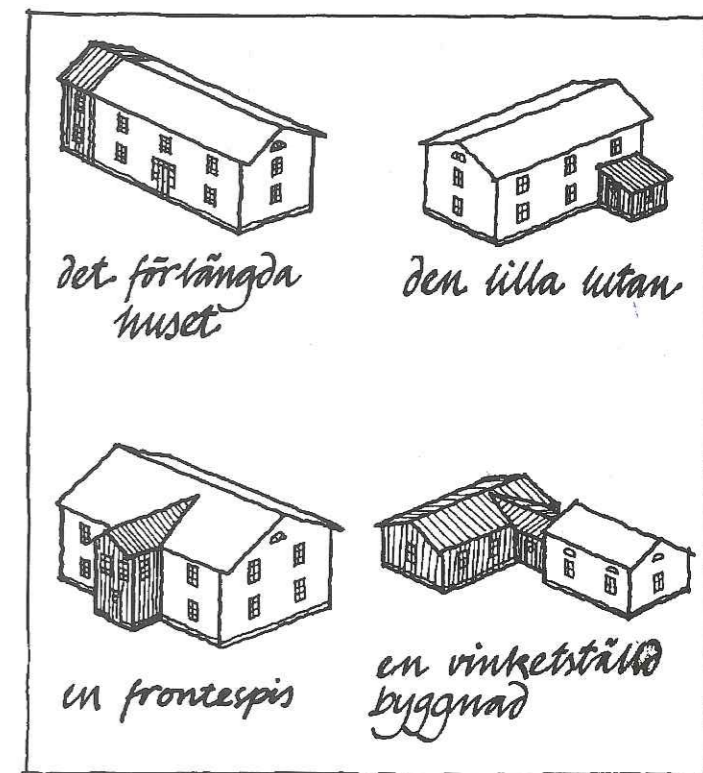
Varje hus har ett unikt läge och det är svårt att ge generella råd. Grundregeln är dock att en tillbyggnad skall vara enkel och tydlig volym. Mötet mellan olika tak skall vara enkelt och inte försvåra vattenavrinningen.

Mindre hus och parstugor kan gå att **FÖRLÄNGA**.

Om tillbyggnaden är en "**LITEN LUTA**" ska den karaktärsmissigt underordna sig det befintliga huset. T ex genom att fönsterfoder vindskivor mm är mindre än på "moderhuset". Lutan bör ligga på husets baksida.

På en större symmetrisk byggnad kan en centralt placerad utskjutande **FRONTESPIS** ge huset en extra resning. Den kan rymma t ex bad/wc på övervåningen och en entré på bottenvåningen. En frontespis måste studeras noga i proportioner och takdetaljer.

Om ditt hus är ett torp eller ett egna hem är kanske dina tillbyggnadsbehov är så stora att de tar loven av huset. En särskild **VINKELSTÄLLD BYGGNAD** med en länk mellan gammalt och nytt kan vara en lösning där ursprungshuset får vara kvar. Denna lösning ger också en vindskyddad gårdsbildning.

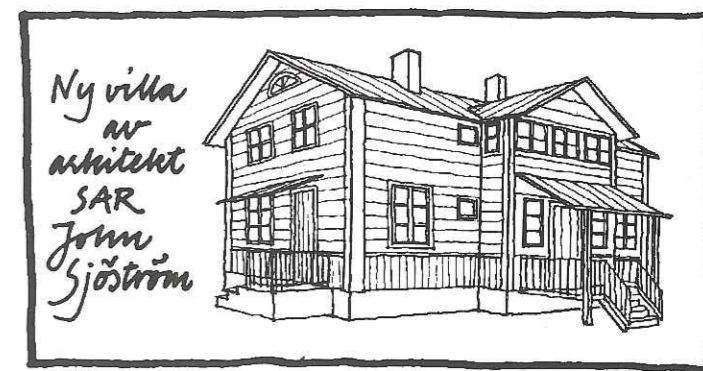

ATT BYGGA NYTT

Idag finns det flera husfabrikanter som säljer hustyper som anknyter till vår allmogetradition: den röda stugan.

Att bygga ett arkitekturtrit småhus, ett lösvirkeshus, behöver inte bli dyrare än ett kataloghus. Du kan på så vis få ett hus som precis passar dina behov och önskemål och som verkligen tar tillvara platsens förutsättningar. Ett alternativ till att anlita en arkitekt kan vara att köpa ritningar på hustyper framtagna bl a av Träinformation och Boverket.

Om du väljer ett kataloghus: Var noga med att huset passar för din tomt och den omgivning du bygger i.

NÅGRA ENKLA RÅD

Takvinkeln bör vara 1:2 (27°) på bostadshus och ut-hus kan ha 1:1 (45°). I den sydvästra delen av länet kan även bostadshus ha en takvinkel på 1:1 (halmtakstraditionen).

Se dig omkring, i vilken eller vilka riktningar ligger de omgivande husen? Anslut till den **riktning** som grannhusen har.

Upptäck det **enkla huset** - det enkla och självklara är oftast vackrast.

Färger, material och detaljer - vilken är traditionen i din bygd? Ta efter, anslut i det stora hela men var gärna

personlig och nyskapande inom de givna ramarna.

Taket är en viktig och dominerande yta. Undvik tegelpannsimiterande material. Vill du ha tegeltak? Använd då traditionellt lertegel.

En platt och rektangulär villatomt är främmande i kulturlandskapet. Omforma inte marken runt ditt hus: ta tillvara naturliga möjligheter, såsom stenmurar och befintlig växtlighet för att skapa uterum. Staket och grindar kan utformas vackert och personligt. Skall du avstycka en tomt: Utnyttja naturliga avgränsningar i landskapet.

DU SOM BYGGER NYTT HAR EN TRADITION ATT FÖRVALTA